

Silvano Cavazza

»NENAVADNA OSEBNOST«

PROFIL PETRA PAVLA VERGERIJA

1

Odkritosrčno mnenje o že priletnemu Petru Pavlu Vergeriju (1498–1565) je zapustil Heinrich Bullinger, Zvinglijev naslednik na čelu züriške cerkve, v pismu z dne 30. marec 1562: »Gre za resnično nenavadno osebnost. Bil je škof in papeški nuncij; medtem se je spreobrnil k naši veroizpovedi, nato je prešel na stran luterancev, da bi ustregel württemberškemu vojvodi. Sedaj pa bi rad nadaljeval na ta način.«¹ Sodobniki so pogosto s sarkazmom poudarjali prestopne, ki so zaznamovali Vergerijevo življenje. Johannes Fabricius, pastor v Churu in Bullingerjev dopisovalec, ga je imenoval *Vertumnus*, in sicer po rimskem božanstvu menjave letnih časov in sprememb.²

Biografski pripetljaji so namreč vplivali na Vergerijev sloves bolj kot na druge italijanske verske izgnance. Precej manj obsežne in tudi manj temeljite pa so bile diskusije okrog njegovih del, čeprav je zapustil impozanten obseg italijanskih in latinskih besedil. Najbolj verodostojna, a gotovo nepopolna bibliografija njegovih del navaja 171 originalnih naslovov, in sicer brez upoštevanja predelav, ki so včasih privedle do povsem novih del, in brez ponatisov ter prevodov ne le v nemški in francoski, temveč tudi v poljski in slovenski jezik.³ Gre

- 1 Heinrich Bullinger Johannesu Fabriciusu, Zürich, 30. marec 1562, v: Traugott Schieß (ur.), *Bullingers Korrespondenz mit den Graubündnern*, Basel, Basler Buch und Antiquariatshandlung, 1904–1906, 3, št. 426, str. 375: »Und was ist der für ein sältzamer kundt? Er was bischoff und bapsts legat; er ist (alls er derglichen gethan) unser religion, bald widerum zu eeren den fürsten lutherisch worden; jetzund weit er gern das wyter pflantzen.«
- 2 Prav tam, str. 354, 358.
- 3 Friedrich Hubert, *Vergerios publizistische Thätigkeit: nebst einer bibliographischen Übersicht*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1893, str. 259–319.

za zelo raznoliko in neenako produkcijo, ki je deloma izšla anonimno ali pod psevdonimom in je še vedno, zlasti glede latinskega dela, slabo definirana: *razpravice*, govori, dialogi, katekizmi, nabožni spisi, pisma, filipike, komentirane izdaje papeški dokumentov, pa tudi ponaredbe, parodije in satirične pripovedi. Nad omenjeno frenetično publicistično dejavnostjo, ki se je začela poleti leta 1549, je vedno lebdela obtožba *lahkotnosti*. Prvi jo je izrekel Caelius Secundus Curio, in sicer avgusta leta 1550, komaj leto po tem, ko so omenjena dela začela krožiti. Njegova sodba je jasna: »Vergerijevi spisi niso slabi, temveč površni.«⁴

2

Vergerij se je rodil kot beneški podanik v Kopru leta 1498.⁵ Njegova družina je pripadala tamkajšnjemu plemstvu in je med svoje prednike prištevala še enega Petra Pavla (1370–1444), humanista evropskega slovesa. Spomladi leta 1522 je Vergerij diplomiral iz civilnega prava v Padovi in do leta 1530 je opravljal odvetniško dejavnost. Poročil se je leta 1526, a je prej kot v enem letu postal vdovec. Na njegovo poklicno pot je odločilno vplival položaj, ki ga je v Rimu dosegel njegov starejši brat Avrelij, član pisarne papeža Klemeneta VII. Avrelij je dosegel imenovanje njunega brata Ivana za puljskega škofa in vstop Petra Pavla v papeško kurijo, in sicer tako, da se mu je pridružil pri opravljanju opravil. Ko je brat preminil, ga je Vergerij nasledil in bil takoj zadolžen za diplomatska odposlanstva: najprej je oktobra 1532 odšel v Benetke, pozneje pa na Dunaj in v Prago kot nuncij na dvoru Ferdinanda I. (od marca 1533 do januarja 1535). Po izvolitvi papeža Pavla III. je bila njegova zadolžitev potrjena z obširnejšim mandatom: pripravljati je moral sklic ekumenskega koncila, za katerega si je odločno prizadeval novi papež. Druga nunciatura je trajala od marca 1535 do septembra 1536. Prvo leto je bilo v celoti posvečeno dolgemu

4 Caelius Secundus Curio Abrahamu Musculusu, Basel, 1. avgust 1550, v: »*Musaeum Helveticum*«, 28 (1753), str. 561: »Non sunt Vergerii scripta mala, sed levia.«

5 Temeljna monografija o Vergeriju, in sicer do leta 1549: Anne Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio: The Making of an Italian Reformer*, Genève, Droz, 1977; italijanski prevod: *Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia (1498–1549)*, Roma, il Veltro, 1988.

potovanju. Z Dunaja se je namreč Vergerij odpravil na pot in obiskal dvore na jugu in zahodu Nemčije ter se čez Berlin, Wittenberg, Dresden in Prago vrnil v avstrijsko prestolnico; 6. novembra je v Wittenbergu imel razgovor z Luthrom.

Med bivanjem v Nemčiji se je Vergerij začel ukvarjati z reformo Cerkve. V tistih letih gotovo ni bil naklonjen protestantizmu: napisal je, da je Luther moral imeti »v sebi nekega hudiča«, in bil zaskrbljen zaradi širjenja reformacije v Istri.⁶ Razmišljal je o ekumenskem koncilu, a je velik pomen pripisoval tudi politični avtoriteti in pri tem pokazal, da se strinja s stališči Ferdinanda I. Omenjenega Rim ni mogel odobravati, zato je Pavel III. oktobra 1536 imenoval novega nuncija, zadolženega za Cesarstvo, in sicer Giovannija Moroneja. Po drugi strani pa je avstrijski vladar aprila nagradil Vergerija tako, da ga je predlagal za škofa modruške škofije na Hrvaškem: obsežne, a puste škofije na meji s turškim ozemljem. Koprčan, ki še vedno ni bil posvečen, je v resnici na habsburškem območju hrepenel po tržaški škofiji, ki jo je zasedal ostareli in vplivni cesarski minister Peter Bonomo (1458–1546). Septembra 1536 se mu je kljub vsemu posrečilo zamenjati modruško škofijo s koprsko. Škofija je imela 20.000 prebivalcev in je bila zelo revna, saj je zagotavljala le 200 dukatov letnih prihodkov. Poleg tega ga je bremenila pokojnina v višini 50 dukatov v dobro rojaku Antoniju Eliji, ki je imel zaščito Avrelija Vergerija in je pozneje prešel v službo rodbine Farnese. Glede plačevanja pokojnine je novi škof prišel takoj v navzkrižje s papeško kurijo.

V naslednjih petih letih se je Vergerij le občasno zadrževal v Kopru, saj je raje potoval po Italiji in iskal zaščito osebnosti, kakršni so bile kardinal Pietro Bembo, Gasparo Contarini in Reginal Pole. Obiskoval je pesnico Vittorio Colonna in v Mantovi večkrat tudi kardinala Ercoleja Gonzago, ki je bil v sporu s papežem zaradi svojih stališč, naklonjenih cesarju. Jeseni 1539 je v Rimu vstopil v spremstvo Ippolita d'Este, ki je bil nedavno imenovan za kardinala. Z njim se je naslednje leto Vergerij odpravil v Pariz. S političnega vidika je ustvar-

6 Prim. Franco Buzzi, *Pier Paolo Vergerio incontra Lutero a Wittenberg*, v: Ugo Rozzo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*. Convegno internazionale di studi, Udine, Forum, 2000, str. 3–32.

jal vtis, kot da je prestopil s habsburške na francosko stran. Izrekel se je namreč proti verskim stališčem, ki jih je zagovarjal Karel V. v letih 1540 in 1541 v Wormsu in Regensburgu, ter nadaljeval z zagovarjanjem širšega načrta, povezanega s koncilom. V Wormsu, kjer se je novembra 1540 pojavil kot zastopnik Franca I., se je Vergerij srečal z nekaterimi protestantskimi teologi (Melanchthon, Butzer, Sturm) in tako zbudil sume med papeškimi odposlanci. Zagovarjal je enotnost Cerkve, a obenem menil, da bi bila tudi *Confessio Augustana* dober začetek pri doseganju sprave. Marca 1541 se je vrnil v Koper.

V štirih letih, ki jih je stanovitno preživel v škofiji, je Vergerij poskušal udejanjiti reformo verskega življenja in navad duhovščine, ki se je zlasti na začetku navdihovala zlasti pri besedilu *Consilium de emendanda ecclesia* iz leta 1537; tega je Vergerij zelo upošteval tudi pozneje, ko je zapustil Italijo. Z različnih vidikov so njegovo dejavnost primerjali s tisto, ki jo je v Veroni udejanjal Gian Matteo Giberti.⁷ Vergerij je gotovo že prišel v stik z besedili nemških reformatorjev. Morda je v Mantovi spoznal zamisli Juana de Valdésa, ki je bil takrat dopisnik kardinala Gonzage. Kljub temu pa je pri opravljanju škofovske službe najbrž sledil v prvi vrsti naukom Erazma Rotterdamskega. »Erazem je učitelj mnogih in našemu času pomeni vir,« je zapisal v enem od prvih spisov, ki jih je sestavil v izgnanstvu.⁸ Kakor Erazem je tudi Vergerij nasprotoval pobožnim praksam, ki so imele zgolj zunanji značaj, kultu podob, vraževerju, povezanem s čaščenjem svetnikov, prevzel pa je v prvi vrsti tudi prepričanje, da je krščanstvo »doktrina, ki ima zelo malo temeljev, lepa, intimna doktrina, polna nežnosti.«⁹ Vergerij je vedno trdil, da se ni pridružil idejam reforma-

7 Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia*, nav. delo, str. 197, 279–280; cfr. Adriano Prosperi, *Tra evangelismo e Controriforma: G. M. Giberti (1495–1543)*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1969.

8 Pier Paolo Vergerio, *Il catalogo de' libri (1549)*, Ugo Rozzo (ur.), Trieste, Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, 2010, str. 290: »Erasmus è il maestro de molti, e come un fonte assai grande ne' tempi nostri.«

9 Prav tam, str. 291: »Erasmus ha scritto che havendo Giesù Christo insegnato una dottrina bella, dottrina interna e piena di dolcezza, li pontifici romani la hanno tutta guasta, imbrattata e vituperata, e vi hanno aggiunte innumerabili obbligazioni e precetti, tanto che i poveri Christiani sono più intricati e tirannizzati, che non erano i Giudei.«

cije že v Kopru, saj naj mu Bog v tistih letih še ne bi razkril luči vere in naj bi bile »njegove oči duše še slepe«. ¹⁰

Že od začetka tridesetih let je bila beneška nunciatura seznanjena z navzočnostjo simpatizerjev reformacije v koprski škofiji (zdravniki, odvetniki, učitelji, verniki). V sosednjem Trstu, na habsburškem območju, je škof Bonomo z veseljem vabil z sebi pridigarje, osumljene krivoverstva: Giulio da Milano je bil na primer povabljen za advent 1540. V istem obdobju je ostareli prelat bral in svetoval branje ne le Erazma, temveč tudi Calvinove *Institutio christianae religionis*. ¹¹ Vergerij je bil v stiku tako z Bonomom kot z osebami, ki se jih je držal sloves luteranstva, zlasti z zdravnikom in humanistom Giovannijem Battistom Goinejem, čeprav so se njihovi pogledi razlikovali. V nekem pismu, ki ga lahko datiramo v začetno obdobje njegovega bivanja v Kopru, ga je namreč Goineo obtožil, da še vedno podpira papeški primat. ¹² Vergerij je v lastno škofijo prenesel predvsem zamisli, ki so krožile v krajih, ki jih je obiskal med svojim potovanjem po Italiji, in sicer ideje cenjenih prelatov, kot sta bila Pole in Morone, ali poduhovljenih žensk, kakršna je bila Vittoria Colonna. Tudi dela, ki jih je razširil, razkrivajo takšno stališče: poleg *Svetega pisma* v ljudskem jeziku tudi *Sommario della sacra scrittura*, *Medicina dell'anima* in po letu 1543 zlasti *Beneficio di Cristo*.

V odnosu do redovnikov in posvetne duhovščine lastne škofije je bila Vergerijeva avtoriteta omajana zaradi novic o njegovem sporu s papeško kurijo glede Elijeve pokojnine. Po drugi strani pa se škof ni zadrževal pri grajanju rodbine Farnese. Že zdavnaj je bilo znano, da je bil navajen govoriti skrajno odkritosrčno. Že leta 1538 je nuncij v Benetkah zapisal, da »le Bog ve, kako slabo govori o vseh«. ¹³ Prvi, ki

10 Pier Paolo Vergerio, *Dodici trattatelli ... fatti poco avanti il suo partire d'Italia*, [Basilea, Giacomo Parco], 1550, »Vergerio a' fratelli d'Italia«; cfr. Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia*, nav. delo, str. 393–394.

11 Silvano Cavazza, *Bonomo, Vergerij, Trubar*, v: »Stati inu obstati«, 5-6 (2007), str. 62–81.

12 Silvano Cavazza, *Umanesimo e Riforma in Istria: Giovanni Battista Goineo e i gruppi eterodossi di Pirano*, Vittore Branca, Sante Graciotti (ur.), *L'umanesimo in Istria*, Firenze, Olschki, 1983, str. 91–117.

13 Girolamo Varallo Antoniju Eliji, Benetke, 28. junij 1538, v: Franco Gaeta (ur.), *Nunziature di Venezia, II*. (9. januar 1536–9. junij 1542), Roma, Istituto storico

je Vergerija obtožil, je bil gvardijan frančiškanov v Kopru, in sicer jeseni leta 1544 neposredno Pavlu III. Obtožba je zadevala neizpodbitne zgodbe, ki jih je razširil glede papeža in njegovega sina Piera Luigijsa. Temu je kmalu nato (13. decembra) sledila obtožba krivoverstva, ki so jo omenjeni redovnik in drugi štirje predstojniki koprskih samostanov predali nunciju Giovanniju Della Casa. Tako se je začel neskončno dolg proces pred inkvizicijo.¹⁴ Marca 1545 je bil poklican v Rim, a se ni želel javiti. Zapustil je Koper in v želji, da bi pridobil zaščito kardinala Gonzage, je odšel najprej v Ferraro in nato v Mantovo. Upal je, da se mu bo posrečilo uveljaviti svoje stališče na tridentinskem koncilu, ki se je pripravljal za konec leta.

Vergerij je prišel v Trident 21. januarja 1546, a kardinal-legat Marcello Cervini ga ni sprejel na koncil zaradi preiskave, ki je bila v teku. Marca mu je spodletel še en poskus sodelovanja na koncilu. To je Koprčanu zadalo močan udarec in je najbrž pomenilo odločilen preobrat v njegovem odnosu do rimske Cerkve. Med papeškimi legati v Tridentu je bil tudi Reginald Pole, ki je v prejšnjih letih bil Vergerijeva oporna točka, a prelat ni nastopil v njegovo obrambo. Od tega trenutka dalje je Vergerij začel dvomiti, da je mogoče Cerkev reformirati iz notranjosti. Koncil naj ne bi prav nič omejil papeške oblasti, zagovorniki prenove pa naj bi bili premalo odločni in navezani na lastne privilegije. V nekem spisu iz leta 1555 je grmel proti Poleju (»ubogemu in bednemu kardinalu«): čeprav naj bi »douvel ali se pretvarjal, da razume« opravičenost po veri, je učil, »da je vredno duhovnega človeka«, prenašati napake in zlorabe papeštva. Tako naj bi »z molkom, pretvarjanjem in izmikanjem« postal le orodje hudiča.¹⁵ V tistem obdobju je Vergerij glede italijanskih poskusov verske

italiano per l'Età moderna e contemporanea 1960, str. 174-175: »Ha una lingua che Dio t'el dica.«

- 14 Glede različnih faz Vergerijevega procesa: cfr. Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia*, nav. delo, str. 293-363; Silvano Cavazza, *Bonomo, Vergerio, Trubar: propaganda protestante per terre di frontiera*, v: Gianfranco Hofer (ur.), *La gloria del Signore: La riforma protestante nell'Italia nord-orientale*, Mariano del Friuli, Edizioni della Laguna, 2006, str. 91-157, zlasti str. 116-127.
- 15 Pier Paolo Vergerio, *Iudicio sopra le lettere di tredici huomini illustri pubblicate da M. Dionigi Atanagi*, [Tübingen. U. Molhart, 1555], cc. B3r, B5r-[B6]r; cfr. Silvano Cavazza, *Quei che vogliono cristo senza croce. Vergerio e i prelati riformatori italiani*

reforme v tridesetih in štiridesetih letih izrekal le še izredno negativne sodbe. V Veroni se celo Giberti ni mogel ločiti od katoliške tradicije: njegovo delo je bilo zgolj »pranje stranišča«. ¹⁶

Hkrati je proces počasi napredoval, in sicer dokaj v prid obtoženca, ki se kljub temu ni osebno pojavil pred beneško inkvizicijo. Vergerij je še vedno iskal rešitev spora zunaj sodišča, v upanju na posredovanje kardinalov, ki so mu bili naklonjeni. Obenem pa je število njegovih nasprotnikov naraščalo. Poleg Antonija Elije, ki je pridobil zaupanje mladega in mogočnega kardinala Alessandra Farneseja, so se med Vergerijeve nasprotnike pridružili še fanatični škof Dionisio Zanettini, imenovan *Grechetto*, in someščan Girolamo Muzio. Poleg tega je leta 1547 prišlo do velikih sprememb v splošni politični situaciji. V Nemčiji je Karel V. dosegel zmago nad luteransko ligo iz Schmalkaldna, v Benetkah pa je dož Francesco Donà ukazal, da je treba z bolj trdo roko postopati proti verskemu nasprotovanju. Poleti leta 1548 so trije *Savi sopra l'Eresia* spodbudili nuncija Della Casa, da bolj odločno nadaljuje s procesom proti škofu. Razmere so se zanj poslabšale v nekaj mesecih. Avgusta je v Pulju preminil njegov brat Janez Krstnik in kurija je na njegovo mesto, s privolitvijo beneških oblasti, imenovala prav Elijo. Oktobra je bil koprski kanonik Annibale Grisonio imenovan za izrednega komisarja inkvizicije za celotno Istro, in sicer s širokimi pooblastili, in decembra se je začela obsežna serija zaslišanj v regiji. ¹⁷ Vergerij se je proti koncu leta preselil iz Mantove v Padovo in v mednarodnem okolju univerze je postal mnogo manj previden, tako da je tudi krajevni inkvizitor odprl preiskavo proti njemu. Iz Rima je bil 11. decembra poslan ukaz, da se mora v roku tridesetih dni zglasiti v mestu, sicer bo kaznovan s priporom. 12. januarja 1549 je Della Casa izdal zaporni nalog, ki ga je takoj ratificiral *Consiglio dei Dieci*. Vergerij je živel še nekaj mesecev v begunstvu, in sicer v upanju, da bo kdo posredoval v njegov prid; 1. maja je prestopil mejo z Valtellino in poiskal zavetje v Graubündnu.

(1549–1555), v: Rozzo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*, nav. delo, str. 107–141.

16 Vergerio, *Iudicio sopra le lettere di tredici huomini illustri*, nav. delo, c.[A6]v: »Lavar un cacatoio«.

17 Silvano Cavazza, *Grisonio (Grisoni), Annibale*, v: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 59, Roma, Enciclopedia Italiana, 2002, str. 711–715.

Ko je Vergerij zapustil Italijo, je že dopolnil petdeset let, a njegova verska pot še vedno ni bila definirana. Gotovo je zgolj to, da je razglašal opravičenost po veri in da je zato zavračal verske prakse, ki so imel zgolj zunanji značaj, ter težil k boljšemu krščanskemu življenju, utemeljenem v celoti na *Svetem pismu*. Polemike proti papeški kuriji in zlorabam koprške duhovščine so imele pomanjkljive doktrinske implikacije. Annibale Grisoni je pri preiskavi v Istri napredoval s strogo preiskovalno metodo, uspel je prepričati več deset privrženec škofa, da so se zmotili, ter jih prisilil k odpovedi. Dejansko je v Benetkah za herezijo sodno preganjal le Giovannija Battisto Goineja, ki se je pridružil reformaciji na lastno pest. Maloštevilni drugi osumljenci privrženosti luteranstva, ki so bili sicer bolj številni v Pulju kakor v Kopru, so se izognili nadaljnjim ukrepom z begom. Celo Vergerij se je proti koncu leta 1548 dramatično soočal z vprašanjem odpovedi. Novembra je v Padovi prisostvoval deliriju Francesca Spiere, odvetnika iz kraja Cittadella, ki je pred beneškim Svetim Uficijem preklical luteranske ideje, katerim se je pridružil pred tem. Odpoved je Spiero vodila v smrtonosno tesnobo, saj je menil, da je nepopravljivo preklet, ker je zatajil Kristusa in razodeto Resnico (*Mt 10,33*). Zadeva je kmalu dobila evropski odmev, in sicer po zaslugi spisov, ki so izšli v Nemčiji in Švici. Vergerij je nekaj let pozneje izjavil, da je prav ta izkušnja odločilno vplivala na njegov odhod iz Italije.¹⁸

Odnos Koprčana do Spierovega primera je kljub temu v nekaj mesecih doživel globok preobrat. Novembra je v petih pismih opisal svoja srečanja z obupancem in jih poslal v Basel Curiju, ki jih je objavil anonimne in prevedene v latinščino ter skupaj z lastnim uvodom. V njih Vergerij jasno izraža misel, da ne verjame v obstoj greha, ki naj ga ne bi bilo mogoče odpustiti. Poskušal je namreč omiliti Spierovo bolečino in ga spodbuditi, da se prepusti Božjemu usmiljenju in veri v zveličavno moč Kristusa.¹⁹ Ko

18 Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia*, nav. delo, str. 363–370; Silvano Cavazza, *Una vicenda europea: Vergerio e il caso Spiera, 1548–1549*, v: Guido Dall'Olio (ur.), *Per Adriano Prosperi, I.: La fede degli Italiani*, Pisa, Edizioni della Normale, 2011, str. 41–51.

19 [Pier Paolo Vergerio], *Francisci Spierae Civitulani horrendus casus, qui ob negatam in iudicio cognitam Evangelii veritatem in miseram incidit desperationem*, s.n.t.

se je zatekel v Graubünden, je podal drugačno interpretacijo zadeve. V komentarju k beneškemu *Catalogo* nuncija Della Casa (z uvodom, posvečenim »krščanskim bratom« in datiranim s 3. julijem 1549) je izjavil, da je šlo za manifestacijo Božje pravičnosti: Gospod je želel vsem razodeti, »da ne želi biti zatajen« in »da bo bridko kaznoval tiste, ki ga bodo zatajili, tako kot ga je Spiera.«²⁰ Poleti 1549 je Vergerij prevzel strogo sodbo, ki jo je glede dogodka zastopal Calvin.

Prav v mesecih okrog njegovega prehoda meje je namreč začela krožiti latinska izdaja dela *De vitandis superstitionibus*. V knjigi ženevskega reformatorja se je nahajala najboljša utemeljitev njegovega odhoda iz Italije: na papeškem ozemlju človek ni mogel ostati, ne da bi ogrozil zveličanje svoje duše. Edina alternativa begu naj bi bilo mučeništvo.²¹

V Graubündnu je bil Vergerij zelo dobro sprejet. Že v prvih mesecih je začel intenzivno uredniško delovati pri tiskarni Dolfina Landolfija v kraju Poschiavo. Novembra se je preselil v Curijovo hiši v Baslu, kjer je v dveh ali treh mesecih objavil več deset knjig, vedno v italijanskem jeziku in pogosto z uvodom, naslovljenim na »brate Italije«.²² V začetku leta 1550 je sprejel ponudbo, da bi postal pastor v kraju Vicosoprano, in se preselil v predel Val Bregaglia. Kljub temu je še vedno potoval po Švici in obiskal Zürich, Bern, Ženevo in zlasti Basel. Kmalu po prihodu je začel pošiljati pisma Bullingerju, s katerim si je dopisoval do konca življenja. Vzdrževal je gosto korespondenco tudi z Rudolfom Gwaltherjem, Zwinglijevim zetom in urednikom, ter z Bonifacijem Amerbachom v Baslu. S Calvinom pa se nista ujela. Po poletju 1550 ni več obiskal Ženeve. Pozneje je Calvin izrazil o Vergeriju zelo ostro mnenje. Tudi Vergerijev odnos s Curijem se je kmalu poslabšal, zlasti potem ko je ta leta 1550 objavil v knjigi različne prispevke o Spierovi zadevi in pri tem odstopal od Calvinove interpretacije ter se približal sodbi, ki jo je izrazil starejši anabaptist Martin Borrhaus.²³

20 Pier Paolo Vergerio, *Il catalogo de' libri*, nav. delo, str. 238.

21 Prav tam, str. 239–240; Cavazza, *Una vicenda europea: Vergerio e il caso Spiera*, nav. delo, str. 47–48.

22 Silvano Cavazza, *Pier Paolo Vergerio nei Grigioni e in Valtellina (1549–1553): attività editoriale e polemica religiosa*, v: Alessandro Pastore (ur.) *Riforma e società nei Grigioni, Valtellina e Valchiavenna tra '500 e '600*, Milano, Franco Angeli, 1991, str. 33–62.

23 Celio Secondo Curione (ur.), *Francisci Spierae, qui quod susceptam semel evangelicae veritatis professionem abnegasset damnassetque, in horrendam incidit desperationem, histo-*

Vergerij je bil vedno nasproten vsaki obliki verskega radikalizma, ki je gotovo bil značilen za anabaptizem. Prav tega je obtožil Camilla Renata v pismih Bullingerju v letih 1552 in 1553.²⁴ Leto prej je obsodil krivoverstvo Giorgia Sicule, ki je bil usmrčen v Ferrari maja 1551.²⁵ Vergerij pa gotovo ni bil podpornik verske tolerance. Omenjeno ga je razlikovalo od mnogih drugih italijanskih izgnancev. Pomenljivo je zlasti stališče, ki ga je prevzel jeseni leta 1553 ob ženevskem procesu proti Micheleju Servetu. Bullingerju je napisal, da primer ne bi smel biti rešen »z ognjem in mečem«. Servetova tragedija ga je žalostila, saj je pomenila zgolj igro rimskega Antikrista. Glede doktrine pa po njegovem ni bilo dovoljeno popuščati: »Hudič razvema krivoverstva in ljudi, kakršen je Serveto.« Njegovo stališče tako postane nejasen kompromis med prizanesljivostjo in represijo: Španec in njemu podobni ljudje bi morali biti zaprti v ječi in ne obsojeni na smrt.²⁶

V Graubündnu je Vergerij pristopil k züriški cerkvi. Kljub temu pa ni bil pripravljen poslušati vodij, ki so jih evangeličanske skupnosti priznavale, in je raje ravnal po svojih prepričanjih. Do katoličanov, ki so še vedno pomenili večino na določenih ozemljih z italijanskim jezikom, podvrženih graubündenski ligi, je zavzemal provokativna in nasilna stališča. Zaradi njegovega hujskanja so bile uničene cerkve, oskrunjene relikvije in svete podobe. Verski nemiri, ki jih je spodbudil, so ogrozili sožitje različnih veroizpovedi, zato je februarja leta 1553 več kot petsto vodij družin prosilo churske oblasti, naj izženejo bivšega škofa.²⁷ Kritike

ria, a quatuor summis viris summa fide conscripta: cum clariss. virorum praefationibus, Caelii S.C. & Io. Calvinii, & Petri Pauli Vergerii Apologia: in quibus multa hoc tempore scitu digna gravissime tractantur. Accessit quoque Martini Borrhai, de usu, quem Spierae tum exemplum, tum doctrina afferat, iudicium, Basileae, sine impressore, 1550.

24 Antonio Rotondò (ur.), *Camillo Renato. Opere, documenti, testimonianze*, Firenze, Sansoni; Chicago, the Newberry Library, 1968, str. 256–259.

25 Cavazza, »*Quei che vogliono cristo senza croce*«, nav. delo, str. 121–122, 136–141, z bistvenimi deli knjižice Pier Paolo Vergerio, *A quegli venerabili padri domenicani, che difendono il Rosario per cosa buona*, [Poschiavo, Dolfin Landolfi] 1550; cfr. Adriano Prosperi, *L'eresia del Libro Grande. Storia di Giorgio Siculo e della sua setta*, Milano, Feltrinelli, 2000, str. 211–221.

26 Peter Pavel Vergerij Heinrichu Bullingerju, Chur, 25. september–3. oktober 1553, v: Schiess (ur.), *Bullingers Korrespondenz*, nav. delo, I., št. 229, str. 329–331.

27 Hubert, *Vergerios publizistische Thätigkeit*, nav. delo, str. 253–256. Maja 1551 je v kraju Casaccia Vergerij dal večji v reko relikvije svetega Gaudencija, ki je bil zelo čaščen na tistem območju.

na njegov račun so se razširile še na področje teologije. Septembra je v Zürichu Agostino Mainardi pisal, da Vergerij že uči o luteranski doktrini dejanske prisotnosti Kristusovega telesa in krvi v eharistiji.²⁸ Morda je strogi pastor pretiraval, a na začetku leta 1553 se je Koprčan odpravil v Tübingen, kamor ga je povabil Krištof Württemberški; tu je Vergerij sodeloval pri propagandni dejavnosti, ki jo je vojvoda nameraval izvajati v prid luteranstva v katoliških deželah. S političnega vidika se je Württemberg približal Franciji in je bil nasproten Habsburžanom, na verskem področju pa je bil zelo dejaven po zaslugi del svetovalca Johanna Brenza (1499–1570), velikega klerika in zagovornika luteranske ortodoksni, ki gotovo ni bil naklonjen švicarski Cerkvi.²⁹

Vergerij se je preselil na Württemberško jeseni 1553 in tam ostal do smrti. V tem obdobju je nadaljeval silovito knjižno dejavnost v italijanskem in latinskem jeziku, in sicer pri tiskarni, ki jo je v Tübingenu ustanovil Ulrich Morhart. Mnogi njegovi spisi so izšli tudi v nemški izdaji. V italijanščino je prevedel nekatera Brenzova dela, med drugim temeljno delo *Confessio Vitembergica* iz leta 1552, vendar pa z njim ni imel veliko stikov, čeprav ga je teolog opazoval od daleč in z določeno mero nezaupanja.³⁰ Pri istem tiskarju v Tübingenu je leta 1550 Primož Trubar objavil prvi dve knjigi, napisani v slovenskem jeziku.³¹ Tudi Vergerij se je začel kmalu zanimati za možnost objavljanja knjig v slovenskem jeziku, morda potem, ko je spoznal Stjepa-

28 Agostino Mainardi Heinrichu Bullingerju, Chiavenna, 3. september 1553, v: Schiess (ur.), *Bullingers Korrespondenz*, nav. delo, I., št. 223, str. 318–319.

29 Martin Brecht, Hermann Ehmer, *Südwestdeutsche Reformationsgeschichte*, Stuttgart, Calwer, 1984, zlasti str. 316–343, 407–431; Matthias Langensteiner, *Für Land und Luthertum. Die Politik Herzog Christophs von Württemberg (1550–1568)*, Köln, Weimar Wien, Böhlau, 2008.

30 Silvano Cavazza, *Catechismi e propaganda religiosa: il modello di Johannes Brenz*, v: »Bollettino della Società di Studi Valdesi«, 121 (2004), str. 217–242; Isti, *Bonomo, Vergerio, Trubar: propaganda protestante per terre di frontiera*, nav. delo, str. 131–133.

31 Mirko Rupel, *Primož Trubar: življenje in delo*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1962; tudi v nemškem prevodu skupaj z dopolnitvami, *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators*, hg. von Balduin Saria, München Südosteuropa-Verlagsgesellschaft, 1965. Cfr. sedaj Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler (ur.), *Primus Truber. Der slowenische Reformator und Württemberg*, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 2011.

na Konzula Istranina. 19. februarja 1551 je namreč iz kraja Vicosoprano v Graubündnu pisal Rudolfu Gwalteru v Zürich: »Z menoj je nekdo, ki pozna slovanski jezik. Dal bi natisniti tudi Evangelij v tem jeziku, če bi imel za to na razpolago denar. Zaupam v Gospoda, saj bi to bila zelo pomembna pobuda za našo stvar.«³²

Vergerij je prvič osebno srečal Trubarja v Ulmu med 24. in 27. januarjem 1555. Ob navzočnosti nekaj nemških teologov sta razpravljala o zamisli, da bi prevedli evangelije v slovanske jezike. Prvi rezultat omenjenega srečanja je bila objava slovenskega prevoda Matejevega evangelija *Ta evangeli svetiga Matevža*, ki je izšel istega leta pri Morhartu in ga je pripravil Trubar. Slovenski uvod Lubesniui Bratie je označen s kratico V. T., torej Vergerij in Trubar. Poleg tega je leta 1555 Trubar v slovenski jezik prevedel kratko Vergerijevo *Oratione de' perseguitati*, ki je bila objavljena skupaj z italijanskim izvirnikom.³³ Nato pa je bilo njuno sodelovanje prekinjeno. Vergerij je želel, da se nadaljuje zlasti prevajanje v hrvaški jezik, in je iskal sredstva za ta namen. Trubar ni cenil omenjene konkurence in je nazadnje izgubil potrpljenje. 2. januarja 1560 je pisal Maksimilijanu Habsburškemu, bodočemu cesarju Maksimilijanu II., ki se je zanimal za slovanske prevode: »S prevodom biblije v hrvaški jezik, ki ga naznanja Vergerij zdaj že četrto leto, ne bo nič, kajti doslej ni za biblijo ali sploh za kako knjigo niti besedice prevel v hrvaški jezik; vzrok je, da ne zna ne slovensko ne hrvaško prav govoriti, še manj prevajati.«³⁴

32 Peter Pavel Vergerij Rudolfu Gwaltherju, Vicosoprano, 19. februar 1551, v: Emidio Campi, Ein italienischer Briefwechsel. Pier Paolo Vergerio an Rudolf Gwalther, v: Hans Ulrich Bächtold (ur.), Von Cyprian zur Walzenprägung. Streiflichter auf Zürcher Geist und Kultur der Bullingerzeit. Prof. Dr. Rudolf Schnyder zum 70. Geburtstag, Zug, Achius Verlag, 2001, str. 41–70, 60–61: »Ho meco un della lingua schiava, et anche in questa farei imprimer l'evangelio, ma con le mie forze non potrei portar la spesa; faccia il Signore, la causa è sua.«

33 Rupel, *Primož Trubar*, nav. delo, str. 89–92; *Primus Truber*, nav. delo, str. 103–105. Kratek Vergerijev tekst je bil že objavljen v kraju Poschiavo leta 1549, in sicer skupaj z malim katekizmom: cfr. Cavazza, *Bonomo, Vergerio, Trubar: propaganda protestante per terre di frontiera*, nav. delo, str. 137–139, z objavo italijanskega besedila, str. 200–202.

34 Primož Trubar Maksimilijanu Habsburškemu, Kempten, 2. januar 1560, v: Theodor Elze (ur.), *Primus Trubers Briefe, Tübingen*, Litterarischer Verein, 1897, št. 6, str. 41–43: »Mit dem dolmetschen der bibel in die crobatische sprach, welches der

Iz tega spora je Trubar izšel kot zmagovalec. Vergerij je ostal v ozadju v odnosu do Biblijskega zavoda v Urachu (blizu Tübingena), kjer je slovenski reformator objavil obsežno serijo luteranskih knjig v hrvaščini oz. srbščini (v dveh pisavah, ki sta bili v rabi na Balkanskem polotoku), v slovenščini in tudi italijanščini, in sicer z namenom njihovega razširjanje zlasti v južne predele habsburškega območja.³⁵ Kljub temu je bil Koprčan v dobrih odnosih z Ivanom Ungnadom, ki je bil najpomembnejši mecen omenjene pobude.³⁶ Vedno je ostal v stiku tudi s Stipanom Konzulom in Antunom Dalmato, dvema najpomembnejšima Trubarjevima sodelavcema pri Biblijskem zavodu. Omenjeno napeljuje na misel, da ni povsem opustil želje po vmešavanju v dejavnost tiskarne v Urachu.³⁷ Gotovo je imel pomembno vlogo pri razpečavanju slovanskih izdaj v Gorici, Trstu in Istri, kjer je imel še vedno gosto mrežo prijateljev in znancev. Iz Nemčije so bile knjige prenesene v Beljak in nato preko ustaljenih trgovskih poti proti jugu. Vergerij je osebno preizkusil omenjeni propagandni kanal spomladi leta 1558, ko je prek Furlanije dosegel Devin, habsburško posest nasproti Kopru, in ob tem srečal sorodnike in širil besedila. Potovanje je sprožilo ostro preiskavo inkvizicije, ponovno zaupane Annibalu Grisoniju.³⁸

Vergerius nun in das viert jar außgibt, wurdts nichts darauß, dan er hatt noch bißher an der bibel oder an ainigen buch nicht ain wortt in der crobatischen sprach verdolmetschet, ursach, er kban weder windisch noch crobatisch recht reden, vil weniger dolmetschen; Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana, SAZU, 1986, št. 8, str. 42–43.

- 35 Bogato bibliografijo povzema Hermann Ehmer, *Primus Truber, Hans Ungnad von Sonnegg und die Uracher Druckerai 1560–1564*, v: Lorenz, Schindling, Setzler (ur.), *Primus Truber. Der slowenische Reformator und Württemberg*, nav. delo, str. 201–216.
- 36 Ivanu Ungnadu je posvečen nemški prevod *Retrattatione del Vergerio*, [Tübingen, Morhart], 1556: *Widerruff Petri Pauli Vergerii, welcher in zeit er zu Capodistria bischof gewesen, zweymal in das Teutschland vom der papst ist gesandt worden*, 1558. Delo je imelo vsaj pet nemških izdaj.
- 37 Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i »Biblijski zavod« u Urachu*, Zagreb, Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, 2007, ni razjasnil odnosa med Vergerijem in tiskarsko dejavnostjo v Urachu. V celoti gledano prispevek ne izpolnjuje pričakovanj.
- 38 Silvano Cavazza, *Libri luterani verso il Friuli: Vergerio, Trubar, Flacio*, v: Dario Visintin, Giuliana Ancona (ur.), *Venezia e il Friuli: la fede e la repressione del dissenso*. Omaggio ad Andrea Del Col, Montereale Valcellina, Circolo culturale Menocchio, 2013, str. 31–56.

V Graubündnu je bil Vergerij evangeličanski pastor majhnih gorskih skupnosti. Na Württemberskem se je v službi vojvode Krištofa lahko vrnil v okolje, ki mu je ustrezalo, in sicer v politiko in na dvor.³⁹ Med letoma 1556 in 1557 je opravil dolgo potovanje v Vzhodno Prusijo, Litvo in Poljsko k ostarelemu vojvodi Albertu iz rodbine Brandenburg-Ansbach in k poljskemu kralju Sigismundu II. Avgustu. V tiste kraje se je vrnil leta 1559 in 1560. Preden je leta 1558 odpotoval v Italijo, se je ustavil na Dunaju, da bi Maksimilijana Habsburškega prosil podpore za objavo knjig v južnoslovanskih jezikih. Obiskal je tudi palatinskega volilnega kneza, saškega ter mecklenburškega vojvodo. Povsod je prosil za finančno pomoč za svojo uredniško dejavnost. Uspel je objaviti veliko število knjig v Königsbergu, v oddaljeni vzhodnopruski prestolnici.⁴⁰ Čeprav so württemberski teologi imeli sovražen odnos do zwinglijevcev, si je Vergerij še naprej dopisoval s Bullingerjem, a je bil vedno nepopustljiv do najbolj radikalnih pogledov, zlasti do primerov, ki so izhajali iz okolja italijanskih izgnancev. Poskušal je preprečiti razširitev dela *De amplitudine beati Regni Dei Caeliusa Secundusa Curija* in ga označil za *libellus scandalosus*.⁴¹ Leta 1557 je obsodil nekega drugega starega prijatelja, in sicer Matteja Gribaldija Mofa, ki je tedaj poučeval na univerzi v Tübingenu, kot

39 Glede Vergerijevega bivanja v Nemčiji ostaja še vedno najboljše dokumentirano delo Christian Heinrich Sixt, *Petrus Paulus Vergerius, päpstlicher Nuntius, katholischer Bischof und Vorkämpfer des Evangelium's. Eine Reformationsgeschichtliche Monografie*, Braunschweig, Schwetschke, 1855, str. 221–468; malo dodaja Sönke Lorenz, *Von Primus Trubers Saulus zu seinem Paulus: Pietro Paulo Vergerio*, v: Lorenz, Schindling, Setzler (ur.), *Primus Truber. Der slowenische Reformator und Württemberg*, nav. delo, str. 247–258.

40 Silvano Cavazza, *Pier Paolo Vergerio nella Prussia orientale: il Catalogus haereticorum del 1556*, v: Rudj Gorjan (ur.), *Dalla bibliografia alla storia. Studi in onore di Ugo Rozzo*, Udine, Forum, 2010, str. 51–67,

41 Peter Pavel Vergerij vojvodi Krištofu, Tübingen, 1. januar 1558, v: Eduard von Kausler, Theodor Schott (ur.), *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*, Stuttgart, Literarischer Verein, 1875, št. 57, str. 157–159; cfr. tudi prav tam, v nedatiranem pismu, št. 244, str. 461–464, v katerem je Curio obtožen, da sledi Zwingliju glede možnosti, da so pogani lahko odrešeni, »dummodo recte vixerint«. *De amplitudine* je bil objavljen v kraju Poschiavo leta 1554, na skrivaj in brez tipografskih podatkov; objavil ga je Dolfin Landolfi, torej tiskarja, ki je že sodeloval z Vergerijem.

nasprotnika Svete Trojice.⁴² Kar zadeva italijanske izgnance, je ohranil dobre odnose le z Giulijem da Milano in Lelijem Sozzinijem, morda po zaslugi dejstva, da so jih povezovali stiki s Bullingerjem: gotovo je ignoriral Sozzinijeve koncepcije, nasprotne Sveti Trojici.⁴³

Vergerijeva verska prepričanja ostajajo težko določljiva tudi za obdobje drugega dela njegovega življenja, čeprav se poraja vtis, da je bil na Württemberskem njegov pristop k luteranstvu prav tako zunanje narave, kakor je bila njegova pripadnost züriški Cerkvi v Graubündnu. Zaradi tega pa ni bil le »hinavec z bolj politično kot versko miselnostjo«, kot je ne pohvalno zapisal Delio Cantimori, veliki zgodovinar italijanskih krivovercev 16. stoletja.⁴⁴ Čeprav ni nikdar eksplicitno poglobil omenjene teme, je krščanstvo za Vergerija vedno ostalo »doktrina, ki ima zelo malo temeljev«, kakor je zapisal leta 1549 glede Erazma; omenjeno dokazujejo kratki spisi duhovne narave, ki jih je objavil med vso svojo dejavnostjo in v katerih je predstavitev doktrine resnično omejena na esencialno.⁴⁵ Morda se njegove koncepcije niso veliko spremenile od začetka štiridesetih let 16. stoletja, ko so njegovo oporno točko predstavljali italijanski reformirani prelati, Vittoria Colonna, Juan de Valdés in delo *Beneficio di Cristo*. Zlasti omenjeno delo ga je spremljalo vse življenje in med njegovim romanjem med raznimi Cerkvami. Verjetno je bila prav na njegovo pobudo »sladka knjižica«, ki je ostala tuja nemškemu luteranstvu, objavljena v slovanski tiskarni v Urachu leta 1563, in sicer v hrvaškem prevodu, in dve leti nato tudi v italijanskem izvirniku.⁴⁶

Vergerijeve spise v letih izgnanstva je označevalo vztrajno, nenehno in neizprosno nasprotovanje papeštvu, njegovim institucijam in podpornikom. Deloma je bila produkcija jasno namenjena Italiji, a je doživela velik uspeh tudi pri nemških luterancih. Vergerij je zelo zgodaj izoblikoval orodje svoje polemike. Morda je bila najbolj genialna

42 Peter Pavel Vergerij vojvodi Christophu, Tübingen, 17. junij 1557, v: Kausler, Schott (ur.), *Briefwechsel*, nav. delo, št. 49, str. 139–142.

43 Lelio Sozzini, *Opere*, kritična izdaja, Antonio Rotondò (ur.), Firenze, Olschki, 1986, str. 265–268: med letoma 1557 in 1558 je Sozzini poskušal doseči spravo med Trubarjem in Vergerijem.

44 Delio Cantimori, *Eretici italiani del Cinquecento e altri scritti*, Adriano Prosperi (ur.), Torino, Einaudi, 1992 (prva izdaja: Firenze, Sansoni, 1939), str. 161.

45 Pier Paolo Vergerio, *Catechismi e scritti spirituali*, Silvano Cavazza (ur.), v: Hofer (ur.), »*La gloria del Signore*«, nav. delo, str. 187–222.

46 Silvano Cavazza, *Libri luterani verso il Friuli*, nav. delo, str. 45–46.

objava katalogov prepovedanih knjig s komentarjem, ki je bila pripravljena že poleti leta 1549 v kraju Poschiavo. Šlo je za prvi katalog dolge serije tovrstnih del, ki se je nadaljevala deset let, in sicer v italijanskem in latinskem jeziku in je bila nenehno ažurirana in prilagojena novim okoliščinam.⁴⁷ V letih 1551 in 1552 je Vergerij objavil številne knjižice proti drugemu sklicu tridentinskega koncila, v katerih je razkril precejšnjo zmožnost zbiranja tajnih podatkov in dokumentov. Pozimi 1561/62 se je ob tretjem sklicu tridentinskega koncila v želji, da bil ponovno blizu dogajanja, ponovno vrnil v Graubünden, kjer so mu tedaj že bili nenaklonjeni. Tudi ob tej priložnosti je sestavil veliko število pamfletov, deloma osebno naslovljenih na glavne akterje koncila, toda v Italiji ostareli škof ni dobil več nikogar, ki bi ga poslušal. V Nemčiji pa so bili njegovi spisi sprejeti z zanimanjem, in sicer že zgolj, če so blatili papeža in katoliške škofo.⁴⁸ Leta 1563 je Vergerij razmišljal, da bi združil svoje knjižice v delu z naslovom *Primus tomus operum Vergerii adversus papatum*; v knjigi jih je nato zbral šest iz obdobja med letoma 1553 in 1560. Drugi zvezek ni nikdar izšel. Vergerijevo zdravje se je poslabšalo in poleti 1560 je bil tik pred smrtjo. Iz omenjene izkušnje je nastala drobna knjiga, v kateri je primerjal zadnje trenutke življenja katoličanov in luterancev, torej na eni strani nemir duhovnikov in patrov, prižgane sveče, posvečeno olje, litanije, na drugi pa trdna vera, da je Kristus »na lesu križa« odpustil vse grehe tistih, ki verujejo vanj. Nikoli bolj kot tedaj, ko je bil v življenjski nevarnosti, Vergerij ni izjavljal, da je prepričan, da je storil dobro, da je zapustil Italijo, zato da je »sledil križanemu Jezusu Kristusu in ga objel«. Obenem je ponavljal svoje nasprotovanje rimski Cerkvi, »najbolj pravemu Antikristu«, kakor naj bi bilo razvidno iz nasilja in dvoličnosti, ki ju je izvajala vsak dan.⁴⁹ Enake koncepte je

47 Isti, *La censura ingannata: polemiche antiromane e usi della propaganda in Pier Paolo Vergerio*, v: Ugo Rozzo (ur.), *La censura libraria nell'Europa del secolo XVI*, Udine, Forum, 1997, str. 275–295; Ugo Rozzo, *Introduzione*, v: Pier Paolo Vergerio, *Il catalogo de' libri (1549)*, nav. delo, str. 9–176.

48 Hubert, *Vergerios publizistische Thätigkeit*, nav. delo, str. 160–222.

49 Pier Paolo Vergerio, *In che modo si portino nel tempo del morire quei, che ritengono l'obedientia della sedia Romana. E in che modo quei che luterani ovvero eretici si chiamano. Con la confession della fede d'un servo di Giesu Cristo Nel 1560 nel mese di Settembre*, v: Isti, *Catechismi e scritti spirituali*, nav. delo, str. 214–222, zlasti str. 221–222.

Koprčan vnesel tudi v zasebni dokument, in sicer v lastno oporočo, ki jo je sestavil ob tisti priložnosti, v prvih dneh julija leta 1560. Zapisal je, da je bolje živeti s Kristusom v revščini in stiskah, kakor imeti veliko bogastva na svetu, podvrženem papežu, »ki naj bo preklet v stoletjih stoletij; in vse ljudstvo naj reče: Amen«. ⁵⁰

Vergerij je preminil v Tübingenu 4. oktobra leta 1565. Po številnih nespornostih se je v zadnjih mesecih življenja spravil s Primožem Trubarjem, ki se je vrnil na Württemberško, potem ko je bil izgnan iz Ljubljane leto poprej. V skladu s pričevanjem Vergerijevega nečaka mu je bil slovenski reformator blizu in mu je nudil tolažbo v zadnjih trenutkih življenja *tamquam conterraneus*, kot rojak. ⁵¹

Iz italijanščine prevedla Neva Makuc

50 Vergerijeva oporoča, priložena k pismu, ki je naslovljeno vojvodi Krištofu, Tübingen, 12. julij 1560, v: Kausler, Schott (ur.), *Briefwechsel*, nav. delo, št. 97, str. 239–241: »Omnes [rivotto ai parenti] hortor in Christo, ut boni consultant, exemploque meo praeferant Christum etiam in paupertate et tribulationibus honoribus et opibus mundi et toti papatui, qui sit maledictus in secula et omnis populus dicat amen!«

51 Ludvik Vergerij vojvodi Christophu, Tübingen, 4. oktober 1565, v: Kausler, Schott (ur.), *Briefwechsel*, nav. delo, št. 228, str. 443–444: »Ei [Vergerio] tum concionatores tum medici sua opera non defuerunt, praesertim vero d. Primus Truberus, qui tamquam conterraneus spiritualibus consolationibus usque ad ultimum spiritum solatus est.«